

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

۱۵۹۷۸-۲۳۶۸۵.

دانشگاه اصفهان
دانشکده علوم اداری و اقتصاد
گروه اقتصاد

پایان نامه‌ی دکتری رشته علوم اقتصادی گرایش اقتصاد بین‌الملل

تأثیر آزادسازی تجاری بر بهره‌وری کل عوامل تولید در صنایع کارخانه‌ای ایران

استاد راهنما:

دکتر کریم آذربایجانی

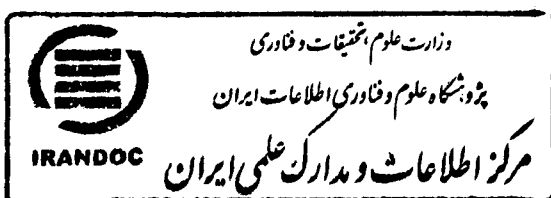
استادان مشاور:

دکتر سید کامیل طیبی

دکتر مجید فخار

پژوهشگر:

عباس امینی فرد

آبان‌ماه ۱۳۸۹

۱۵۹۰۶۸

۱۳۹۰/۳/۱۸

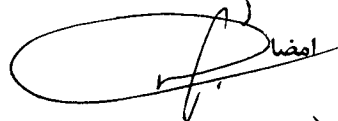
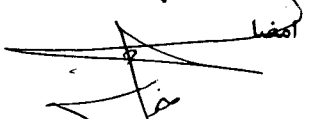

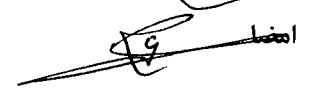
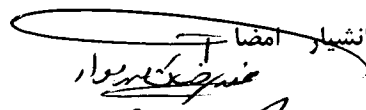

کلیه حقوق مادی مترتب بر نتایج مطالعات، ابتکارات
و نوآوری های ناشی از تحقیق موضوع این پایان نامه
متعلق به دانشگاه اصفهان است.

پایان نامه دکتری رشته ی اقتصاد گرایش اقتصاد بین الملل آقای
عباس امینی فرد تحت عنوان

تأثیر آزاد سازی تجاری بر بهره وری کل عوامل تولید در صنایع کارخانه ای ایران

در تاریخ ۱۳۸۹/۸/۱۹ توسط هیات داوران زیر بررسی و با درجه عالی به تصویب نهائی رسید

- ۱- استاد راهنمای پایان نامه دکتر کریم آذربایجانی با مرتبه علمی دانشیار امضا
- ۲- استاد مشاور پایان نامه دکتر سید کمیل طیبی با مرتبه علمی دانشیار امضا
- ۳- استاد مشاور پایان نامه دکتر مجید فخار با مرتبه علمی دانشیار امضا
- ۴- استاد داور داخل گروه دکتر رحمان خوش اخلاق با مرتبه علمی استاد امضا
- ۵- استاد داور داخل گروه دکتر علیرضا شریفی با مرتبه علمی استادیار امضا
- ۶- استاد داور خارج از گروه دکتر غلامرضا کشاورز حداد با مرتبه علمی دانشیار امضا
- ۷- استاد داور خارج از گروه دکتر سید علیرضا کازرونی با مرتبه علمی دانشیار امضا

سپاسگزاری

اول دفتر به نام ایزد دانا

صانع پروردگار حی توانا

سپاس و ثنای بیکران به درگاه کبریایی خداوند یکتا و درود و صلوات ابدی به پیشگاه حضرت ختمی مرتبت، آخرین سفیر عشق و رحمت، ابوالقاسم محمد (ص) و خاندان پاک و مطهرش (ع). حمد و ثنا، مختص خداوندی است که در عین بی نیازی از حمد و ثنای ستایشگرانش، حمد را راهی از راههای اقرار به ذات لاهوتی، بی نیاز ربوبی و یگانه خویش انتخاب کرده است، خداوند حمد را یکی از اسباب ازدیاد رحمت خویش و مسیری برای جویندگان فضل و رحمتش قرار داده است، و حقیقتی را در نهان الفاظ حمد و ثنا مستور داشته است، و آن عبارتست از اینکه در هر حمد و ستایشی که انجام می گیرد - با هر لفظی که باشد و هر چه الفاظ بزرگی باشد - صاحب نعمت حقیقی و اصیل خداوند است و بس.

اکنون که با لطف و یاری او این رساله به پایان آمد لازم است که از اساتید ارجمند و بزرگواری که در تمام دوران تحصیل مدیون آنها هستم کمال تشکر و ادب را به جای آورم و برایشان از درگاه ایزدی توفیق روزافزون و سلامتی مسئلت نمایم. از استاد فرزانه و عزیز جناب آقای دکتر آذربایجانی که زحمت راهنمایی این رساله را به عهده داشتند سپاسگزارم. ایشان یکی از اساتید مجرب و مسلط در تجارت بین الملل هستند که افتخار شاگردی ایشان را داشتم. از اساتید مشاور جناب آقایان دکتر طیبی و دکتر فخار تشکر و قدردانی کرده و روزگار خوب و خوشی برایشان آرزو دارم. جناب دکتر طیبی علاوه بر تلاش های مستمری که برای بهبود و ارتقاء این رساله متحمل شدند همواره مانند دوستی مهربان و شفیق موجبات انگیزه و نشاط را در من ایجاد کردند و مشوق های ایشان در ارائه دو مقاله در کنفرانس های بین المللی خارج از کشور موجب باز شدن فضای جدیدی از علم و دانش در دیدگانم گردید. مطمئن هستم این نگرش باعث پیشرفت های زیادی در آینده علمی من خواهد شد.

از اساتید برجسته و محترم جناب آقایان دکتر خوش اخلاق، دکتر شریفی، دکتر کشاورز حداد و دکتر کازرونی که زحمت داوری را متقبل شدند صمیمانه تشکر و قدردانی می نمایم.

بی صبرانه مشتاقم از اساتید به نام دانشگاه شیراز که دوران کارشناسی و کارشناسی ارشد را در خدمتشان تلمذ کرده ام تجلیل و تجدید ارادت نمایم. اساتیدی دانشمندی که شالوده علمی و شخصیتی هر دانشجوی را می سازند. دکتر محمد علی قطمیری که به حق نماد تمام ارزش ها و خوبی ها است و خوشبختانه دروس بسیاری (اقتصاد کلان، مالیه بین الملل، تجارت بین الملل و ..) با ایشان گذراندم. تسلط و آگاهی ایشان در هر درسی که ارائه می کنند بی نظیر است. دکتر سید حسین ذوالنور که بلا شک بهترین استاد دروس کمی در ایران هستند. گذراندن دروس اقتصاد سنجی، اقتصاد ریاضی، برنامه ریزی اقتصادی و ... در محضر ایشان باعث شد که با پشتوانه علمی مناسب و اصول صحیح مطالعه در راه کسب

علم گام بردارم. آقایان دکتر شرزده ای، دکتر اسلاملوئیان و دکتر هادیان نیز حق زیادی بر گردن من دارند و خود را همواره مدیون این عزیزان می دانم و دعا گوی همه اساتید دوران تحصیلم از ابتدا تا دوره دکتری خواهم بود.

همچنین از خانم آنا فرناندز کارشناس ارشد بانک جهانی که کمک شایانی در آموختن روش های جدید برآورد تابع تولید به اینجانب مبذول داشته اند کمال امتنان و سپاس را دارم.

از پدر و مادر عزیزم که در تمام مراحل تحصیل مشوق و پشتیبان بنده بوده اند و در راه تحصیلم از هیچ کمکی دریغ نکردند و این راه پرمشقت را بر من هموار ساختند از صمیم قلب تشکر و سپاس دارم. کاملاً واضح است که نقش والدین در موفقیت فرزندان بیش از هر چیز دیگری است. امیدوارم که دعای خیرشان همواره بدرقه راهم باشد. همچنین برای خواهران عزیزم که همیشه در راه کسب علم و دانش ساعی بوده و موجب دلگرمی من شده اند آرزوی توفیق دارم.

از همسرم که با نهایت تلاش و دقت در راه تصریح مدل و الگوی بکار گرفته شده در این رساله همراه من بودند و نکات ارزشمندی برای بهبود کار مطرح کردند بی نهایت سپاسگزارم. بی تردید زمان و امکانات زیادی که صرف تحصیل اینجانب در دوره دکتری گردید مختص ایشان بوده است.

از دوستان عزیزم امیر جباری، مصطفی کریم زاده، رضا نصر، مهدی یزدانی، غلامرضا زمانیان، فیض الله جوزاریان، مجید دشتبان، لایلا ترکی، بهار حافظی و دیگر دوستانی که هر یک سهمی در راه پیشرفت و موفقیت اینجانب داشته اند، کمال تشکر را دارم و امیدوارم همیشه در تمام امور زندگی موفق و پیروز باشند.

تقدیم به پیشگاه سرور آزادگان جهان

حضرت حسین ابن علی

و ۷۲ تن از یاران باوفایش

چکیده

هدف از این رساله ارزیابی اثر آزاد سازی تجاری بر بهره وری کل عوامل تولید در سطح صنایع کارخانه ای در اقتصاد ایران می باشد. برای این منظور از داده های کارخانه های صنعتی در سطح کدهای چهار رقمی ISIC طی دوره زمانی ۱۳۸۵-۱۳۷۳ استفاده شده است. متغیرهای مورد استفاده در مدل بهره وری شامل نیروی کار ماهر و غیر ماهر، سرمایه، مواد اولیه، سوخت، تولید، صادرات، واردات و شاخص های باز بودن و تمرکز صنعتی بوده اند. برای محاسبه بهره وری ابتدا با دو رهیافت (اولی - پیکز (۱۹۹۶) و لوینسون - پترین (۲۰۰۳)) تابع تولید برآورد شده است. در این دو رهیافت مشکلات همزمانی بین بهره وری و استفاده از نهاده ها و همچنین ورود و خروج بنگاه در طی زمان مرتفع شده و در نتیجه ضرائب سازگار و ناریبی از عوامل تولید به دست می آید. در این تحقیق ارتباط بین دو مشکل فوق و جنبه نظری الگو های تجارت تبیین شده است.

اثر آزاد سازی تجاری بر بهره وری کل عوامل تولید به دو روش مستقیم و غیر مستقیم و با دو رهیافت ذکر شده برآورد شده است. در روش مستقیم شاخص های آزاد سازی و تمرکز به طور مستقیم وارد تابع تولید شده اما در روش غیر مستقیم ابتدا تابع تولید برآورد گردیده و بهره وری با روش پاوکنیک (۲۰۰۲) محاسبه شده است. سپس اثر آزاد سازی تجاری و تمرکز صنعتی بر بهره وری با روش آرانو و باند (۱۹۹۱) و اثر ثابت مورد ارزیابی قرار گرفته است. نتایج برآوردی در روش مستقیم و با هر دو رهیافت فوق، دلالت بر تاثیر منفی شاخص آزاد سازی و تاثیر مثبت شاخص تمرکز صنعتی بر تولید دارد. در روش غیر مستقیم و رهیافت لوینسون، آزاد سازی تجاری اثر مثبت بر بهره وری داشته اما در رهیافت اولی این اثر نامشخص است. از مقایسه نتایج برآوردی اثر آزاد سازی بر بهره وری با روند آزاد سازی هر گروه، این نتیجه حاصل شده است که به جز در پنج گروه، در گروه های دیگر سازگاری بین نتایج اثر برآورد الگوها با روند آزاد سازی مشاهده می شود.

در نهایت، با آزمون نظریه ملیتز نتایج نشان دادند که طی دوره زمانی مورد مطالعه، آزاد سازی تجاری به مفهوم واقعی آن در ایران صورت نگرفته است و به همین دلیل نمی توان انتظار داشت که تغییرات سهمی بهره وری به افزایش بهره وری کل صنعت منجر شده باشد.

واژه های کلیدی: آزاد سازی تجاری، رهیافت های اولی - پیکز و لوینسون - پترین، نظریه ملیتز، شاخص تمرکز صنعتی، صنایع کارخانه ای ایران

فهرست مطالب

صفحه

عنوان

فصل اول: کلیات تحقیق

۱-۱	مقدمه	۱
۲-۱	شرح و بیان مسئله تحقیق	۲
۳-۱	اهمیت و ضرورت تحقیق	۵
۴-۱	اهداف تحقیق	۶
۵-۱	فرضیه های تحقیق	۶
۶-۱	کلید واژه ها	۶

فصل دوم: ادبیات موضوع و پیشینه تحقیق

۱-۲	مقدمه	۸
۲-۲	ارتباط تجارت با بهره وری	۹
۳-۲	مروری بر مطالعات تجربی	۱۰
۱-۳-۲	مطالعات مربوط به اثر آزادسازی تجاری در بخش صنعت یک کشور	۱۱
۲-۳-۲	مطالعات مربوط به اثر آزادسازی تجاری در بخش های غیرصنعتی یک کشور	۲۴
۳-۳-۲	مطالعات مربوط به اثر آزادسازی تجاری در کشورهای مختلف	۲۷
۴-۲	ترتیبات اجرایی سیاست آزاد سازی تجاری	۳۰
۵-۲	برنامه آزادسازی تجاری در ایران	۳۱
۶-۲	ساختار صنعت در ایران	۳۳
۷-۲	جمع بندی و نتیجه گیری	۳۵

فصل سوم: مبانی نظری تحقیق

۱-۳	مقدمه	۳۶
۲-۳	شاخص های انتخاب الگو	۳۶
۳-۳	ساز و کار اثر گذاری آزادسازی تجاری بر بهره وری: الگوی ملیتز (۲۰۰۳)	۳۸
۱-۳-۳	تقاضا	۳۸

۳۹ تولید ۲-۳-۳
۴۰ همفرونی ۳-۳-۳
۴۰ ورود و خروج بنگاه ۴-۳-۳
۴۲ شرط سود صفر ۵-۳-۳
۴۲ ورود آزاد و ارزش بنگاه ها ۶-۳-۳
۴۳ تعادل در اقتصاد بسته ۷-۳-۳
۴۴ تجزیه و تحلیل تعادل ۸-۳-۳
۴۵ فروض مورد استفاده در مدل اقتصاد باز ۹-۳-۳
۴۶ تعادل در اقتصاد باز ۱۰-۳-۳
۴۷ ورود و خروج بنگاه و وضعیت صادرات ۱۱-۳-۳
۴۸ همفرونی در اقتصاد باز ۱۲-۳-۳
۴۹ شرایط تعادل در اقتصاد باز ۱۳-۳-۳
۵۰ تعیین تعادل در اقتصاد باز ۱۴-۳-۳
۵۱ اثر تجارت ۱۵-۳-۳
۵۲ توزیع مجدد سهم بازار و سود میان بنگاه ها ۱۶-۳-۳
۵۴ اثر آزاد سازی تجاری ۱۷-۳-۳
۵۴ افزایش تعداد شرکای تجاری ۱۸-۳-۳
۵۵ کاهش در هزینه تجارت ۱۹-۳-۳
۵۷ دو رهیافت برآورد تابع تولید برای محاسبه بهره وری ۴-۳
۵۹ رهیافت اولی و پیکز (۱۹۹۶) ۱-۴-۳
۶۲ رهیافت لوینسون و پترین (۲۰۰۳) ۲-۴-۳
۶۵ جمع بندی فصل ۵-۳

فصل چهارم : برآورد الگو و تجزیه و تحلیل نتایج

۶۶ مقدمه ۱-۴
۶۷ آمار و اطلاعات استفاده شده ۲-۴
۶۹ تعداد بنگاه ها ۱-۲-۴

۷۰ سرمایه..... ۲-۲-۴
۷۱ نیروی کار..... ۳-۲-۴
۷۴ تولید..... ۴-۲-۴
۷۴ مواد اولیه..... ۵-۲-۴
۷۵ سوخت..... ۶-۲-۴
۷۶ متغیر آزادسازی تجاری..... ۷-۲-۴
۸۲ شاخص تمرکز صنعتی..... ۸-۲-۴
۸۷ ارائه مدل..... ۳-۴
۸۸ روش غیرمستقیم..... ۱-۳-۴
۸۹ روش مستقیم..... ۲-۳-۴
۹۱ برآورد مدل..... ۴-۴
۹۱ برآورد روش مستقیم با استفاده از رهیافت اولی..... ۱-۴-۴
۹۲ برآورد روش مستقیم با استفاده از رهیافت لوینسون..... ۲-۴-۴
۹۳ برآورد روش مستقیم با استفاده از رهیافت داده های تلفیقی..... ۳-۴-۴
۹۴ برآورد روش غیرمستقیم با استفاده از رهیافت اولی..... ۴-۴-۴
۱۰۱ برآورد روش غیرمستقیم با استفاده از رهیافت لوینسون..... ۵-۴-۴
۱۰۸ آزمون نظریه ملیتر..... ۶-۴-۴
۱۰۹ جمع بندی فصل..... ۵-۴

فصل پنجم: نتیجه گیری و پیشنهادات

۱۱۱ مقدمه..... ۱-۵
۱۱۴ تحلیل کلی نتایج تحقیق..... ۲-۵
۱۱۶ آزمون فرضیه ها..... ۱-۲-۵
۱۱۷ پیشنهادهای تحقیق..... ۳-۵
۱۱۷ پیشنهادهای نیاسی..... ۱-۳-۵
۱۱۷ پیشنهادهای برای تحقیقات آتی..... ۲-۳-۵
۱۱۸ محدودیت های تحقیق..... ۴-۵

عنوان

صفحه

منابع و مآخذ..... ۱۱۹

فهرست شکل‌ها

صفحه

عنوان

- شکل ۳-۱- تعیین تعادل φ^* و سود توسط π ۴۳
- شکل ۴-۱- روند زمانی تغییر در تعداد بنگاه‌های موجود در ۲۲ گروه صنایع کارخانه‌ای ۷۰
- شکل ۴-۲: روند موجودی سرمایه در ۲۲ گروه صنایع کارخانه‌ای ۷۱
- شکل ۴-۳: روند تغییرات اشتغال در ۲۲ گروه صنایع کارخانه‌ای ۷۲
- شکل ۴-۴: روند تغییرات اشتغال نیروی کار ماهر در ۲۲ گروه صنایع کارخانه‌ای ۷۳
- شکل ۴-۵: روند تغییرات اشتغال نیروی کار غیرماهر در ۲۲ گروه صنایع کارخانه‌ای ۷۳
- شکل ۴-۶: روند تولید واقعی در ۲۲ گروه صنایع کارخانه‌ای ۷۴
- شکل ۴-۷: روند تغییرات ارزش واقعی مواد اولیه در ۲۲ گروه صنایع کارخانه‌ای ۷۵
- شکل ۴-۸: روند تغییرات ارزش واقعی سوخت در ۲۲ گروه صنایع کارخانه‌ای ۷۶
- شکل ۴-۹: روند تغییرات شاخص باز بودن در ۲۲ گروه صنایع کارخانه‌ای ۸۱
- شکل ۴-۱۰: روند تغییرات ضریب نفوذ واردات در ۲۲ گروه صنایع کارخانه‌ای ۸۲
- شکل ۴-۱۱: روند تمرکز صنعتی برای گروه‌های ۲۲ گانه بر اساس شاخص هرفیندال-هریسمن ۸۶
- شکل ۴-۱۲: روند تمرکز صنعتی برای گروه‌های ۲۲ گانه بر اساس شاخص چهار بنگاه برتر ۸۶
- شکل ۴-۱۳: روند تغییرات خالص جریان خروج بنگاه‌ها در ۲۲ گروه صنایع کارخانه‌ای ۹۵

فهرست جدول‌ها

عنوان	صفحه
جدول ۱-۲- خلاصه ای از برخی مطالعات انجام شده	۲۰
جدول ۱-۳: توانایی نظریه های تجارت در پاسخگویی به حقایق آشکار شده.....	۵۶
جدول ۱-۴: برآورد اثر آزاد سازی تجاری بر بهره وری تابع تولید با استفاده از روش مستقیم و رهیافت اولی.....	۹۲
جدول ۲-۴: برآورد اثر آزاد سازی تجاری بر بهره وری تابع تولید با استفاده از روش مستقیم و رهیافت لوینسون.....	۹۲
جدول ۳-۴: نتایج آزمون هاسمن برای انتخاب اثرات ثابت یا تصادفی.....	۹۳
جدول ۴-۴: نتایج برآورد رهیافت مستقیم با استفاده از روش اثرات ثابت.....	۹۴
جدول ۵-۴: تعداد بنگاه های فعال و نرخ ورود و خروج	۹۵
جدول ۶-۴: برآورد تابع تولید با استفاده از رهیافت اولی.....	۹۶
جدول ۷-۴: برآورد تابع تولید با رهیافت اولی و با منظور کردن تعداد بنگاه ها.....	۹۷
جدول ۸-۴: اثر ضریب نفوذ واردات و شاخص هرفیندال-هریسمن بر بهره وری به روش آرلانو و باند.....	۹۸
جدول ۹-۴: اثر ضریب نفوذ واردات و شاخص هرفیندال بر بهره وری با لحاظ کردن تعداد بنگاه ها به روش آرلانو و باند.....	۹۹
جدول ۱۰-۴: اثر ضریب نفوذ واردات و شاخص هرفیندال-هریسمن بر بهره وری به روش اثر ثابت	۹۹
جدول شماره ۴- ۱۱: اثر ضریب نفوذ واردات و شاخص هرفیندال-هریسمن بر بهره وری به روش اثر ثابت و با در نظر گرفتن تعداد بنگاه ها در برآورد تابع تولید	۱۰۰
جدول ۴- ۱۲: برآورد تابع تولید با استفاده از رهیافت لوینسون و پترین.....	۱۰۱
جدول ۴- ۱۳: اثر شاخص باز بون و شاخص هرفیندال بر بهره وری با استفاده از روش داده های تلفیقی پویا	۱۰۲
جدول ۴- ۱۴: اثر ضریب نفوذ واردات و شاخص هرفیندال-هریسمن بر بهره وری به روش اثر ثابت در رهیافت لوینسون	۱۰۳
جدول ۴- ۱۵: مقایسه اثر آزاد سازی تجاری بر بهره وری گروه های ۲۲ گانه با رهیافت های جدید.....	۱۰۴
جدول ۴- ۱۶: مقایسه نتایج برآورد الگو با روند متغیر ضریب نفوذ واردات در گروه های ۲۲ گانه.....	۱۰۵

- جدول ۴-۱۷: اثر ضریب نفوذ واردات و شاخص هرفیندال-هریسمن بر بهره وری به روش اثر ثابت در رهیافت اولی..... ۱۰۶
- جدول ۴-۱۸: اثر ضریب نفوذ واردات و شاخص هرفیندال-هریسمن بر بهره وری به روش اثر ثابت در رهیافت اولی با در نظر گرفتن تعداد بنگاه ها..... ۱۰۷
- جدول ۴-۱۹: اثر ضریب نفوذ واردات و شاخص هرفیندال-هریسمن بر بهره وری به روش اثر ثابت در رهیافت لوینسون..... ۱۰۷
- جدول ۴-۲۰: آزمون نظریه ملیتز..... ۱۰۸

فصل اول

کلیات تحقیق

۱-۱- مقدمه

گزارش بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران در سال ۱۳۸۸ نشان می دهد که روند تغییرات شاخص های بهره وری در فاصله سال های ۱۳۷۶ تا ۱۳۸۶ نوسان زیادی داشته است. براساس این گزارش هرچند در سال های اخیر از شدت نوسانات کاسته شده، اما میانگین رشد بهره وری کار در فاصله سال های فوق ۲/۳٪، بهره وری سرمایه ۱/۵٪ و میانگین رشد بهره وری کل ۱/۸٪ بوده است.

در گزارشی دیگر که در سال ۱۳۸۶ توسط مرکز پژوهش های مجلس تهیه شده است میانگین رشد بهره وری کل عوامل تولید طی دوره ۱۳۷۴ تا ۱۳۸۴ برابر ۰/۱۷۷٪ به دست آمده است. طی برنامه دوم توسعه نرخ مذکور ۰/۴۵۹٪، طی برنامه سوم توسعه ۱/۰۸۸٪ و متوسط نرخ رشد بهره وری کل طی سال های مذکور ۰/۰۰۴٪ بوده است.

در برنامه چهارم توسعه نقش بهره وری کل عوامل تولید مورد توجه قرار گرفت. به طوری که بر اساس اهداف در نظر گرفته شده در این برنامه، ۳/۳۱٪ از متوسط رشد اقتصادی سالیانه (۸٪) از رشد بهره وری کل عوامل تولید و بقیه از محل انباشت نهاده های تولیدی پیش بینی شده بود.

کاهش انواع شاخص های بهره وری حاکی از آن است که سیاست های مناسب و تلاش های جدی جهت ارتقاء آن اتخاذ نشده است. یکی از این سیاست ها سیاست آزاد سازی تجاری می باشد که از طرق مختلف باعث افزایش بهره وری در بخش های مختلف اقتصادی می شود.

بر این اساس، هدف اصلی این رساله ارزیابی اثر آزاد سازی تجاری بر بهره وری کل عوامل تولید در صنایع کارخانه ای ایران تعیین شده است. برای این منظور، در این فصل به کلیات تحقیق خواهیم پرداخت که شرح و

بیان مساله تحقیق، اهمیت و ارزش آن، اهداف و فرضیه های تحقیق و واژه های کلیدی سایر اجزای این فصل را تشکیل می دهد.

۱-۲- شرح و بیان مساله تحقیق

استراتژی های تجاری و استراتژی های توسعه به صورتی تنگاتنگ بهم مربوطند. در سال های پس از جنگ جهانی دوم استراتژی صنعتی شدن از نوع جایگزینی واردات توسط برخی کشورهای در حال توسعه مورد استفاده قرار گرفت. این کشورها دارای اقتصاد کشاورزی و صادرکننده مواد اولیه بودند.

در آن زمان عقیده رایج براین بود که صنعتی شدن سریع، ابزار ضروری رشد اقتصادی است. بر اساس سیاست جایگزینی واردات، تصمیم بر آن بود که صنایع جدید در طی دوران توسعه شان مورد حمایت قرار گیرند تا اینکه بتوانند با رقبایشان در کشورهای صنعتی رقابت کنند. در عمل، سیاست جایگزینی واردات، بیشتر منابع جدید را به سمت فعالیت های رقیب واردات سوق داد. یکی از نتایج این سیاست این بود که نرخ رشد درآمدهای صادراتی کمتر از نرخ رشد تقاضا برای ارز خارجی و معمولا کمتر از نرخ رشد تولید ناخالص ملی واقعی بود.

واکنش سیاست گذاران به این مساله عموما تحمیل محدودیت های مجوز واردات برای مقابله با کسری ارز خارجی جهت رفع نیازهای ضروری توسعه بود. در نتیجه این اقدام بصورت طبیعی نظام های تجاری محدودکننده شکل گرفت.

هرچه جایگزینی واردات ادامه یابد، هزینه نظام تجاری موجود و همچنین هزینه ها و منافع گزینه های جایگزین برای تصمیم گیران به طور فزاینده ای بیشتر می شود. عمده ترین هزینه ناکارایی سیاست جایگزینی واردات تخصیص نادرست منابع است که با آزاد سازی تجاری جبران خواهد شد.

منابع ایستای زیان شامل هزینه های تولید ناشی از انحراف تجاری، زیان های همراه با رانت جویی برای مجوز واردات و فساد، زیان های همراه با تاخیرات و دیگر هزینه های ناشی از تحمیل محدودیت های مقداری و زیان های ناشی از موقعیت انحصاری تولیدکنندگان در بازار داخلی می شود. جمع این هزینه ها به مراتب بیشتر از هزینه تولید خواهد بود.

آزادسازی تجاری و ایجاد فضای سیاستی مناسب برای مبادلات تجاری، باعث شده تا عوامل بازدارنده و موانع مصنوعی تجارت که ریشه در رویکرد سیاستی محدودکننده و اتخاذ ساز و کارهای حمایتی تعرفه ای و غیرتعرفه ای و همچنین رژیم تجاری - ارزی محدودکننده و نظایر آن داشته، از میان برداشته شود و اقتصاد به

سمت رقابتی شدن پیش رود. هرچه اقتصاد داخلی رقابتی تر باشد، بنگاه های اقتصادی موجود می توانند با رقابت و تولید بیشتر در بازارهای خارجی عمل کنند و به تبع آن، کشور مسیر رشد و ترقی را سریع تر طی خواهد کرد.

رودریک^۱ (۱۹۹۵) چهار دلیل برای منافع ناشی از آزادسازی تجاری معرفی می کند. اولین منفعت آن به دلیل کاهش در ناکارایی های ایستاست. این امر همان دلیل متعارف ریکاردو جهت تجارت آزاد است. دوم اثرات بویای اقتصادی را به دنبال می آورد. تجارت، تغییرات فنی یادگیری حین کار و رشد اقتصادی را بهبود می بخشد. سوم اقتصادهای با حجم تجارت وسیع در مقابل شوک های خارجی آسانتر تعدیل می گردند. چهارم هزینه های ناشی از فعالیتهای رانت جوینان را کاهش می دهد. بر طبق نظر رودریک تنها اولین دلیل از دلایل فوق براساس تئوری اقتصادی استوار است. وی اشاره می دارد که میزان رانت جویی احتمالاً بیشتر ناشی از مشکلات اجرایی دولت در به کارگیری انواع سیاست های اقتصادی است. اگر بنگاه ها در حیطه توافقات وارداتی نتوانند به اندازه کافی به سود دست یابند، آنگاه جهت دستیابی به سایر منافع به مبارزه و ایجاد روزنه هایی در این زمینه می پردازند.

از نظر گراسمن و هلپمن^۲ (۲۰۰۴) تجارت آزاد از سه زاویه مختلف می تواند به عنوان وسیله ای برای تسهیل مبادلات اطلاعات فناوری و نوآوری محسوب شود، اول، افزایش تماس تولیدکنندگان داخلی و خارجی باعث افزایش احتمال انتقال اطلاعات تکنولوژی به تولیدکنندگان می شود. دوم، واردات کالاهای واسطه ای باعث افزایش دسترسی به تکنولوژی هایی می شود که معمولاً در بازارهای داخلی موجود نیست و سوم، ارتباط بین صادرکنندگان داخلی و خریداران خارجی باعث تسهیل انتقال روش های جدید مدیریت تولید و ایده های جدید برای تولیدات واسطه ای می شود که به نوبه خود امکان کپی کردن و افزایش اطلاعات مربوط به تکنولوژی مختلف جدید را فراهم می آورد.

ایجاد فضای رقابتی در جامعه و ارتقای سطح رقابت پذیری ملی و بهره وری، زمینه های لازم جهت ورود به فرآیند جهانی شدن را فراهم می کند. به طوری که مؤسسه مدیریت توسعه^۳ (IMD)، ارتباط مهمی بین میزان رقابت پذیری، بهره وری و سطح استاندارد زندگی یافته است. همچنین پورتر^۴ اعتقاد دارد که رشد بهره وری منجر به ارتقای مهارت و رقابت پذیری و به دنبال آن سطح کارایی تولید و قیمت می شود.

در گزارش مجمع جهانی اقتصاد سال ۲۰۰۸، مطابق با مطالعه پورتر، عوامل مؤثر بر طبقه بندی رقابت پذیری یک کشور، میزان جهانی شدن و باز بودن اقتصاد، شرایط اقتصاد داخلی، سیاست های دولت، ظرفیت

^۱ Rodrick

^۲ Grossman and Helpman

^۳ Institute of Manegment and Development

^۴ Purter

های فنی و تکنولوژی و غیره در نظر گرفته شده است و نشان از اثر گذاری تعاملات خارجی بر رقابت پذیری، بهره وری و ساختار بازارها دارد.

به طور کلی سیاست های آزاد سازی دارای دو هدف کلی است. اولین هدف کمک به افزایش رشد اقتصادی و اشتغال از طریق بهبود در تخصیص منابع و کارایی اقتصادی می باشد. دومین هدف از اتخاذ این سیاستها، کمک به بهبود در تراز پرداختها بوسیله تقویت قدرت رقابتی بخش صادراتی اقتصاد و رشد صادرات و کارا نمودن بخش کالاهای جانشین واردات می باشد. بدیهی است که اهمیت هر یک از این اهداف در کشورهای مختلف با شرایط و ویژگی های مشخص، متفاوت می باشد (کمری و توکلی ۱۳۸۴).

باتوجه به این که ایران درخواست عضویت در سازمان تجارت جهانی را رسماً اعلام کرده است و تقاضای ایران پس از چند سال انتظار در دی ماه سال ۱۳۷۹ برای تشکیل گروه کاری مورد بررسی قرار گرفته است. حذف موانع غیرتعرفه ای و تبدیل آن ها به تعرفه از ضروریات پیوستن به آن سازمان است. یکی از عوامل بسیار مهم در توسعه تجارت جهانی، کاهش چشمگیر تعرفه ها و سایر موانع غیرتعرفه ای در کشورهای صنعتی و کشورهای در حال توسعه در سال های اخیر بوده است. حال با توجه به این که ایران به عنوان عضو ناظر در سازمان تجارت جهانی به حساب می آید، بدین ترتیب یکی از اقدامات اساسی دولت، توسعه ظرفیت خود برای عضویت در سازمان تجارت جهانی و مدیریت فرآیند آزادسازی است و کاهش تعرفه های وارداتی جزء لاینفک برنامه های کوتاه مدت و بلندمدت اقتصادی ایران بوده است.

برای این منظور در این تحقیق با دو رهیافت به اثر آزاد سازی تجاری بر بهره وری کل عوامل تولید در صنایع کارخانه ای ایران پرداخته شده است. رهیافت اول مبتنی بر روش اولی و پیکر^۱ (۱۹۹۶) است که برای اولین بار به حل مشکل ارباب همزمانی و مشکل انتخاب در محاسبه بهره وری کل عوامل تولید در تابع تولید پرداختند. رهیافت دوم بر اساس مطالعه لوینسون و پترین^۲ (۲۰۰۳) است که برخی ایرادهای وارده بر روش اولی و پیکر را مرتفع کردند. در این تحقیق هر دو رهیافت برای اولین بار در اقتصاد ایران مورد استفاده واقع شده است. در واقع یکی از ایرادهای وارده بر مطالعات قبلی که به طور کلی در مورد محاسبه بهره وری و به طور خاص در مورد بخش صنعت انجام شده است، توجه نکردن به نحوه چگونگی برآورد تابع تولید و استخراج بهره وری بر اساس ضرائب برآورد شده است.

در این تحقیق، ضمن استفاده از رهیافت های ذکر شده، از شاخص های ضریب نفوذ واردات و بازبودن که برای نشان دادن اثر آزاد سازی تجاری می باشد، استفاده شده است. همچنین برای اولین بار در اقتصاد ایران به

^۱ Olley and Pakes

^۲ Levinsohn and Petrin

مسئله ساختار انحصار در بخش صنعت طی فرآیند آزادسازی توجه شده است. برای این منظور دو شاخص تمرکز صنعتی که شامل شاخص هرfindال-هریشن و شاخص چهار بنگاه برتر می باشد، محاسبه شده و در الگو وارد شده است. به طور خلاصه در این تحقیق اثر آزاد سازی تجاری و تمرکز صنعتی بر بهره وری کل عوامل تولید صنایع کارخانه ای ایران طی دوره زمانی ۱۳۸۵-۱۳۷۳ با رهیافت های ذکر شده مورد ارزیابی قرار خواهد گرفت.

۱-۳- اهمیت و ضرورت تحقیق

پیوستن به سازمان تجارت جهانی برای هر کشوری، انگیزه و نیروی محرکه لازم را در راستای انطباق با نیازها و الزامات بازارهای جهانی بوجود می آورد و سبب می شود که بنگاه های اقتصادی با هدف کسب موقعیت بهتر در این بازار به تلاشهای گسترده ای دست بزنند. تجربه گذشته نشان می دهد که گزینه حمایت از صنایع داخلی در برابر واردات کالاها مشابه، موجب ناکارایی شرکت ها شده و کیفیت پایین و قیمت های غیر رقابتی را در مقایسه با محصولات خارجی بوجود می آورد که در نهایت منجر به محدودیت بازار و تعطیلی کارخانه ها می شود.

از سوی دیگر صنایع کارخانه ای به عنوان یکی از بخش های عمده اقتصادی از اهمیت زیادی در رشد و توسعه اقتصادی برخوردار است. بخش قابل توجهی از صادرات و واردات غیرنفتی ایران شامل کالاهای صنعتی است که البته اثر آزادسازی تجاری می تواند منجر به تغییرات زیادی در فعالیت این گروه از صنایع شود. به طوری که انتظار می رود کارخانه های با بهره وری پائین و گروه های از صنایع که قبلا مورد حمایت شدید دولتی قرار داشتند، پس از جریان آزادسازی با چالش جدی مواجه شده و حتی ممکن است برخی از این فعالیت ها با تعطیلی مواجه گردند. به همین دلیل لازم است تا مطالعات گسترده ای با استفاده از رهیافت های جدید به این موضوع پرداخته شود تا بتوان اثرات آزاد سازی را مورد تجزیه و تحلیل قرار دهد.

با توجه به اهمیت موضوع، اثر آزاد سازی تجاری بر بهره وری کل عوامل تولید صنایع کارخانه ای ایران در سطح کدهای چهار رقمی ISIC که شامل ۲۲ گروه است، مورد ارزیابی قرار خواهد گرفت. برای این منظور از رهیافت های اولی و پیکز (۱۹۹۶) و لوینسون و پترین (۲۰۰۳) استفاده شده است.

بدیهی است ایده های حاصل از این تحقیق و ارزیابی تجارب موفق و ناموفق کشورهای مورد مطالعه در زمینه آزاد سازی تجاری و ارتباط آن با صنایع کارخانه ای می تواند دستاوردهای زیادی برای کشورهای در حال توسعه در پیمودن مسیر منتهی به جهانی شدن در بر داشته باشد. زیرا کشورهای در حال توسعه می توانند شرایط و